

## **СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ФАКТОРИ И ИНТЕГРИРАНА СИСТЕМА ЗА УПРАВЛЕНИЕ – ЕФЕКТИВЕН МЕХАНИЗЪМ ЗА КАЧЕСТВЕНО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБУЧЕНИЕ**

**Доц. д-р Мария Гюлеметова**

*Професионален център „Устойчив свят“ (България)*

**Резюме.** Системата за професионално образование и обучение подготвя граждани за реализация във всички сфери на обществения живот, като създава условия за придобиване на професионална квалификация и за нейното непрекъснато усъвършенстване. Целта на тази публикация е да се сподели една практика за работа по успешно обединяване на социално-икономически фактори и интегрирана система за управление в публични организации с цел ефективност и качество в професионално обучение. Резултатите от приложената практика се свързват с надеждност, стабилност и ползотворно ниво на обучение и възможност за комбиниране на редица процеси в рамките на интегрирана система за управление за качествено професионално обучение.

*Ключови думи:* социално-икономически фактори; интегрирана система за управление; качествено професионално образование

### **1. Въведение**

В публичното пространство често битува мнение, че институциите са нефункционални, затова чрез приложената практика се доказва как институции и образователни организации, които търсят резултатност, могат да се интегрират в името на по-добро качество и ефективност на работния процес.

### **2. Социално-икономически фактори и интегрирана система за управление – ефективен механизъм за качествено професионално обучение**

Социално-икономическите фактори са водещи в икономическото развитие на всяка страна, защото животът показва, че природно-географските условия със своята значимост са важни, но не определящи. Социално-икономически фактори включват: политика на държавата, население, пазари (вътрешни и външни), транспорт и др.

Политиката на държавата намира израз в ролята на нейните институции: Народно събрание, Президентство, Министерски съвет и неговите министерства,

Закон за местно самоуправление и местна администрация, които със своите закони и подзаконовни актове и нормативни документи осигуряват пътят за развитие на всички сектори на националната икономика. Науката и образованието, като отрасли от третичен сектор (вид социална услуга) на националната икономика, имат важна роля за динамичното и прогресивно развитие на националната икономика на България. Социалните системи, каквато е образователната система, имат изключително важно свойство да се променят във времето съобразно новите потребности на обществото (Gyulemetova 2018). Модели на обучение за екологична сигурност чрез примери на проблемно- ситуационни методи).

Национална програма за развитие 2030 г. е дългосрочен програмен документ (институционална рамка), която включва политиките за икономическо, социално, културно и екологично развитие – основни направления за устойчиво развитие на страната. Приоритетни дейности в Националната програма са и тези, свързани с качествено професионално образование и обучение.

Необходимо е да се отбележи, че професионалното образование и обучение, като част от Националната система за образование и обучение, се регламентира и развива на основата на редица закони и подзаконовни актове, стратегии, планове, програми и други. През последните две години все повече се говори за професионалното образование като приоритет на образователната система, защото силно се вярва, че в условията на пазарна икономика мотивацията за работа на завършилите млади хора ще дойде именно от професионалните училища и центрове за професионална квалификация (без да се подценява ролята на другите образователни институции) (Gyulemetova 2018).

Основният нормативен документ в системата на средното образование – Закон за предучилищно и училищно образование, в чл. 1 (2) посочва, че този закон се прилага за училищното професионално образование и обучение чрез Закона за професионално образование и обучение<sup>1</sup>, доколкото друго не е уредено.

Съгласно Закона за професионално образование и обучение задачите на системата за професионално образование и обучение се свързват с придобиване на професионална квалификация, формиране на мотивационна система за реализация в гражданското общество и формиране на обща култура на основата на национални и общочовешки ценности<sup>3</sup>. Това е добър мотив да се насочат усилия към реализация на професионално обучение с кандидати, силно мотивирани към професионална квалификация по професия „Асистент на лекар дентална медицина“.

Населението (човешкият капитал) със своя брой, трудови ресурси, квалификация и опит има важна роля за икономическия просперитет. Колкото и да е завладяваща идеята за ролята на изкуствения интелект през последните години, само човекът със своите знания и компетенции е този, който ще помогне реализирането на тази идея, а чрез професионалните си компетенции – за качествена и ефективна работеща икономика.

Тук е мястото да се отбележи, че още преди стартиране на обучение по професия „Асистент на лекар по дентална медицина“ ръководството на Центъра за обучение „Устойчив свят“ – Пазарджик, осигурява висококвалифицирани кадри за обучение, отговарящи на изисквания на ДООИ като професионална квалификация. От своя страна, Националната агенция за професионално образование и обучение, както и Агенцията по заетостта със своите висококвалифицирани експертни екипи са в ежедневна готовност за професионална помощ на Центъра за обучение, за интегрирането на институционални цели и задачи, така че да търси и постига резултатност.

През последните години в страната все повече намира приложение Законът за електронно управление<sup>3</sup>. Чрез основните си функции по издаване, налагане, контрол на политики, правила и добри практики в областта на електронно управление, стратегии, планиране, бюджетно програмиране и инициативи и координация на секторни политики Законът успешно налага иновативната си форма на комуникации за сметка на старата. Трябва да се отбележи, че системата за електронно връчване (е-връчване) е система, която позволява изпращане и/или получаване и съхраняване на електронни документи за/от публични организации, физически и юридически лица. Комуникацията чрез Системата за електронно връчване замества класическия метод за доставка на писма и е в съответствие с чл. 43 от Регламент на ЕС № 910/2014 г. и чл. 26, ал. 2 и ал. 4 от Закона за електронно управление. Услугата „Предоставяне на достъп на физически лица за информация, свързана с тях и съхранявана в регистри на първични администратори“ предоставя на всяко физическо лице с регистрация в системата за сигурно електронно връчване достъп за съхраняваните от него данни в регистри на първични администратори, особено ценно в нашия случай. Интегрираната система за управление по своята същност е комбиниране на две и повече подсистеми и изисква силна ангажираност на лицата от подсистемите. Тази обща система трябва да отговаря на два или повече международни стандарта, функционира като едно цяло и осигурява последователност и координирани действия в различни аспекти от дейността на подсистемите.

Според чл. 5 (1) от Закона за публичните организации<sup>4</sup> „публичните предприятия са юридически лица, които се създават и управляват в интерес на гражданите и обществото с цел постигане на максимални стойности на обществото чрез ефективно разпределение на ресурсите“. В този случай отношения имат: Националната агенция за професионално образование и обучение, Агенцията по заетостта, Държавната агенция „Електронно управление“. Ето защо техните основни функции и цели на практика имат пряко отношение към реализацията на учебния план и програмите за обучение по професия „Асистент на лекар дентална медицина“ – трета степен, по програма Б.

Националната агенция за професионално образование и обучение (през 2025 г. отбелязва своята 25-годишнина) е изпълнителна агенция към Министерството на образованието и науката. Основната ѝ цел в отговор на Компонент 1 – Образование и умения, от Националния план за устойчивост е „да се повиши интересът и мотивацията за учене, ангажираност на всички в образователния процес, нивото на придобити умения, адаптивност към околната среда и пазара на труда“. Целта на Агенцията за професионално образование и обучение се съчетава успешно с мотивацията на курсистите от Центъра за обучение „Устойчив свят“ – Пазарджик, за обучение по професионална квалификация.

Агенцията по заетостта е изпълнителна агенция към Министерството на труда и социалната политика и се свързва с „изпълнение на държавна политика по насърчаване на пазара на труда, професионално ориентиране, обучение на възрастни, извършване на посреднически услуги по заетостта и др.“. Основната ѝ цел, към която се стреми, е да има „обвързаност има „обвързаност между образование и бизнес и необходимостта от действия за гарантиране на най-важните социални програми“, което на практика изцяло подпомага дейността по обучение в професионална квалификация и кариерно развитие на заети лица.

Много чужди и наши автори споделят предимствата на интегрираната система за управление, но в тази публикация ще се отбележат само някои, тъй като целта е да се изследва налагащата се във времето практика за успешно обединяване на социалните фактори при професионалното обучение, предлагано от „Устойчив свят“ – Пазарджик.

В теоретичните аспекти на системата за управление в обществените организации (публични) авторите определят „интегрираната система за управление като система, която комбинира различни подсистеми (елементи), но не като отделни компоненти, а с ясно определена цел, вземайки под внимание всички практики в тяхното вътрешно управление“ (Nedyalkov 2008). Освен това според авторите интегрираната система за управление „обхваща всички процеси и отдели в една организация, като автоматизира дейностите по управление на финанси, човешки ресурси и др., и връзките на организацията с нейните клиенти и партньори и по този начин се осигурява фокусиране върху целите на организацията, разкриване и коригиране на противоречащи цели, отговорности и взаимоотношения, консистентност и избягване на дублиране на процеси и други, което води до намаляване на рисковете на вътрешна и външна комуникация, улесняване на обучението, развитие на персонала и др.“.

Предимствата на интегрирана система за управление според авторите са, че „позволява на организациите (подсистемите) да решат следните проблеми“:

- Дублиране на процеси, документи, позиции и функции на отделните звена.
- Разпокъсване на взаимовръзките между системите за управление на качество и др.

- Затруднен поглед върху целостта на системата от висшето ръководство и съответно ниска ефективност на планирането, контрола и управлението, като цяло.
- Дълъг срок за внедряване на отделни стандарти.
- Нужда от повече ресурси (финансови, материални, човешки) при независимо внедряване на стандарти.
- Позволява оптимално да се изпълнят изискванията за подобряване на качеството и социалната отговорност.

Системата за управление в обществените организации притежава следните функции (Nedyalkov 2008):

- намалява дублиращите процеси;
- улеснява обучение и развитие;
- осигурява основа за цялостна система за развитие на бизнеса.

Други автори свързват правните аспекти в електронното управление главно с неговата „сигурност, ефективност и прозрачност в организация“ (Dimitrov 2014). Това според тях са основните принципи за работа на всяка система, но преди всичко електронната.

### **3. Дидактическа технология за реализация на обучение по професия „Асистент на лекар дентална медицина“ в център „Устойчив свят“ – Пазарджик**

Образователните технологии се свързват с постигането на резултати и мнозина автори акцентират на необходимостта от емпирична проверка на постигнатото, като въз основа на нея да се прецени доколко е ефективно прилаганото технологизиране. Под образователна технология се разбира „процесът на съизмерима последователност, която включва предмета на преподаване, строго съответни на него методи и техники (средства) и преобразуването чрез тях на предмета в продукт на преподавателска дейност“, а под педагогически техники се разбират „средствата, които учителят използва, за да гарантира ефективността на конкретните методи в своята обучителна дейност“ (Shivacheva 2011).

Целта на обучението по професия „Асистент на лекар по дентална медицина“ – трета степен, е овладяване на знания, умения и компетенции, свързани с използване на различни видове дейности за постигане на по-голяма ефективност на извършваните манипулации, подготовка на пациент за лечение, стерилизиране на инструменти и др. Всички тези дейности на асистента на лекар по дентална медицина осигуряват по-качествена дентална грижа чрез по-голям комфорт на пациента, намаляване на времето, необходимо за заболяване, и ресурси, с които се работи (нормативни, стандарти по здравни грижи и др.).

Дидактическата технология за професионално обучение по професия „Асистент на лекар по дентална медицина“ включва следните етапи и дейности от страна на обучаваща институция.

– **Първият етап** се свързва с изработване на учебни планове и програми за обучение по професия „Асистент на лекар дентална медицина“ и утвърждаване от Националната агенция за професионално образование и обучение чрез издаване на лиценз. Учебен план и учебна програма се изработват в съответствие с: чл. 27, ал. 2, 4, 5 и 6; чл. 28, чл. 28 а, чл. 1, 2 и 3, т. 2; чл. 28 б, ал. 1, 2 и 3; чл. 28 в, ал. 1, 2 и 3, т. 2; чл. 29 от Закона за професионално образование и обучение и в съответствие с чл. 15 (1) от Закона за степента на образование, общообразователен минимум и учебния план, както и в съответствие с ДОС за придобиване на квалификация по професията „Асистент на лекар по дентална медицина“ (или ДООИ, обнародвани преди промяната в ЗПОО от 01.08.2016 г.), приет с Наредба № 25 от 7.11.2018 г., и в съответствие с рамкови програми Б (чл. 9, чл. 12, т. 1, буква „а“ от Закон за професионално образование и обучение).

– **Вторият етап** включва набиране на кандидати, силно мотивирани за обучение по професия „Асистент на лекар по дентална медицина“, регистрация и сключване на договор с Агенцията по заетостта като доставчик на обучение. Включените курсисти за обучение са по Европейската програма за заети лица, които в отговор на Националната стратегия за учене през целия живот и кариерно развитие се обучават в една нова професия, за някои от които това се превръща в реализиране на детска мечта въпреки възрастовата категория.

– **Третият етап** е осигуряване на материално-техническа база за практическо обучение по професия „Асистент на лекар по дентална медицина“, отговаряща на изискванията по Наредба 25/7.11.2018 г., която е не по-малко значима от социалните фактори, тъй като именно чрез нея обучаемите получават практическа подготовка за качествено професионално образование.

Всяка дейност, като ново начало в работата на Професионалния център за обучение, не би намерила реализация ако всички подсистеми (в т.ч. Бюро по труда Пазарджик, като звено на Агенция по заетост) не работеха координирано и в синхрон.

#### **4. Постигнати резултати**

– Ефективност в професионалното обучение чрез правомерно осигуряване и използване на социално-икономически фактори.

– Разработване на обща хармонизирана структура на управление.

– Намаляване обема на документите в системата за управление в сравнение с общия обем на документи в няколко паралелни системи.

– Възможност за комбиниране на редица процеси в рамките на интегрираната система за управление (планиране, преглед от ръководството, управление на документи, обучение, вътрешни одити и т.н.).

– Повишена гъвкавост и адаптивност към променящите се условия.

– Надеждност, стабилност и високо ниво на развитие на организацията.

## 5. Заключение

Утвърждаване на България като страна с ценностни, образовани и конкурентно способни професионалисти не само за националната ни икономика, но и за Европа и света, като цяло, се свързва с осигуряване на качествен и количествен човешки професионален ресурс – мотивирани специалисти в различни професии, в т.ч. по професия „Асистент на лекар по дентална медицина“. Затова образователната система трябва отговорно да подходи, защото, като бе подчертано, именно човешките ресурси със своя качествен потенциал са в основата на прогресивното икономическо развитие.

## БЕЛЕЖКИ

1. ЗАКОН ЗА ПРЕДУЧИЛИЩНОТО И УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ, в сила от 01.08.2016 г. Обн. ДВ. бр. 79 от 13 октомври 2015 г., изм. и доп. ДВ. бр. 98 от 9 декември 2016 г., изм. ДВ. бр. 105 от 30 декември 2016 г., изм. ДВ. бр. 58 от 18 юли 2017 г., изм. и доп. ДВ. бр. 99 от 12 декември 2017 г., изм. ДВ. бр. 24 от 16 март 2018 г., изм. и доп. ДВ. бр. 92 от 6 ноември 2018 г., изм. ДВ. бр. 108 от 29 декември 2018 г., изм. ДВ. бр. 24 от 22 март 2019 г., доп. ДВ. бр. 42 от 28 май 2019 г., изм. ДВ. бр. 100 от 20 декември 2019 г., изм. ДВ. бр. 101 от 27 декември 2019 г., изм. и доп. ДВ. бр. 17 от 25 февруари 2020 г., изм. и доп. ДВ. бр. 82 от 18 септември 2020 г., изм. ДВ. бр. 17 от 1 март 2022 г., изм. и доп. ДВ. бр. 34 от 3 май 2022 г., изм. ДВ. бр. 102 от 23 декември 2022 г., изм. и доп. ДВ. бр. 11 от 2 февруари 2023 г., изм. ДВ. бр. 102 от 8 декември 2023 г., изм. и доп. ДВ. бр. 23 от 19 Март 2024 г., изм. и доп. ДВ. бр. 27 от 29 март 2024 г., изм. и доп. ДВ. бр. 69 от 16 Август 2024 г., изм. и доп. ДВ. бр. 26 от 27 март 2025 г.
2. ЗАКОН ЗА ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ, обн. ДВ. бр. 68 от 30 юли 1999 г., изм. ДВ. бр. 1 от 4 януари 2000 г., изм. ДВ. бр. 108 от 29 декември 2000 г., изм. ДВ. бр. 111 от 28 декември 2001 г., изм. ДВ. бр. 103 от 5 ноември 2002 г., изм. ДВ. бр. 120 от 29 декември 2002 г., доп. ДВ. бр. 29 от 31 март 2003 г., изм. ДВ. бр. 28 от 1 април 2005 г., изм. ДВ. бр. 77 от 27 септември 2005 г., изм. ДВ. бр. 94 от 25 ноември 2005 г., изм. ДВ. бр. 30 от 11 април 2006 г., изм. ДВ. бр. 62 от 1 август 2006 г., попр. ДВ. бр. 63 от 4 август 2006 г., изм. ДВ. бр. 13 от 8 февруари 2008 г., изм. ДВ. бр. 26 от 7 март 2008 г., изм. ДВ. бр. 36 от 15 май 2009 г., изм. ДВ. бр. 74 от 15 септември 2009 г., изм. ДВ. бр. 50 от 2 юли 2010 г., изм. ДВ. бр. 97 от 10 декември 2010 г., изм. ДВ. бр. 66 от 26 юли 2013 г., изм. ДВ. бр. 68 от 2 август 2013 г., изм. ДВ. бр. 70 от 9 август 2013 г., изм. и доп. ДВ. бр. 61 от 25 юли 2014 г., изм. ДВ. бр. 98 от 28 ноември 2014 г., изм. ДВ. бр. 107 от 24 декември 2014 г., изм. ДВ. бр. 14 от 20 февруари 2015 г., изм. ДВ. бр. 79 от 13 октомври 2015 г., изм. и доп. ДВ. бр. 59 от 29 юли 2016 г., изм. ДВ. бр. 58 от 18 юли 2017 г., изм. и доп. ДВ. бр. 103 от 28 декември 2017 г., изм. ДВ. бр. 7 от 19 януари 2018 г., изм. и доп. ДВ. бр. 92 от 6 ноември 2018 г., доп.



- ДВ. бр. 108 от 29 декември 2018 г., изм. ДВ. бр. 100 от 20 декември 2019 г., доп. ДВ. бр. 17 от 25 февруари 2020 г., изм. ДВ. бр. 21 от 13 март 2020 г., изм. и доп. ДВ. бр. 41 от 3 юни 2022 г., изм. ДВ. бр. 102 от 23 декември 2022 г., изм. ДВ. бр. 84 от 6 октомври 2023 г., изм. ДВ. бр. 102 от 8 декември 2023 г., доп. ДВ. бр. 106 от 22 декември 2023 г., изм. и доп. ДВ. бр. 27 от 29 март 2024 г., изм. ДВ. бр. 41 от 10 май 2024 г.
3. ЗАКОН ЗА ЕЛЕКТРОННО УПРАВЛЕНИЕ, обн. ДВ. бр. 46 / 12.06.2007, посл. Обн. ДВ бр. 31 / 11.04.2025.
  4. ЗАКОН ЗА ПУБЛИЧНИ ОРГАНИЗАЦИИ (ПРЕДПРИЯТИЯ), обн. ДВ. бр. 79 / 8.10.2019, посл. изм. ДВ, бр. 79 / 17.09.2024.
  5. ИНТЕГРИРАНА СИСТЕМА ЗА УПРАВЛЕНИЕ, <https://www.consejo.bg>

## ЛИТЕРАТУРА

- ГЮЛЕМЕТОВА, М., 2018. *Модели на обучение за екологична сигурност чрез примери на проблемно-ситуационни методи*. НБУ, София, с. 84, ISBN 978 - 619-233- 037-8.
- ШИВАЧЕВА, В., 2011. *Личностно ориентирано обучение в училище*. ЕКС-ПРЕС, Габрово, с. 114. ISBN 978-954-490-227-8.
- ГЮЛЕМЕТОВА, М., 2018. Традиции и предизвикателства в професионално обучение. *Професионално образование*, № 2.
- НЕДЯЛКОВ, А., БОНЕВА, М., ПЕТКОВ, А., 2008. Приложение на интегрирана системата за управление на обществени организации. Русенски университет „Ангел Кънчев“, *студия Мениджмънт на услугите*, с. 12, ISBN 954-759-200-1.
- ДИМИТРОВ, ПАВЛОВА, 2014. Авторско право и е-съдържание. *За буквите – О писменехъ*, УНИБИТ, София.

## REFERENCES

- GYULEMETOVA, M., 2018. *Models of training for environmental security through examples of problem-situational methods*. NBU, Sofia, p. 84, ISBN 978 - 619-233- 037-8.
- SHIVACHEV, V., 2011. *Personality-oriented training in school*. EKS-PRESS, Gabrovo, p. 114. ISBN 978-954-490-227-8.
- GYULEMETOVA, M., 2018. Traditions and challenges in vocational training. *Vocational education*, issue 2.
- NEDYALKOV, A., BONEVA, M., PETKOV, A., 2008. Application of an integrated management system for public organizations. Ruse University Angel Kanchev. *Studies Service Management*, p. 12, ISBN 954-759-200-1.
- DIMITROV, PAVLOVA, 2014. Copyright and e-content. *About letters – About writing*, UniBIT, Sofia.



## **SOCIO-ECONOMIC FACTORS AND INTEGRATED MANAGEMENT SYSTEM – AN EFFECTIVE MECHANISM FOR QUALITY VOCATIONAL TRAINING**

**Abstract.** The vocational education and training system prepares citizens for realization in all spheres of public life by creating conditions for acquiring professional qualifications and for its continuous improvement. The purpose of the publication is to share a practice for working on the successful unification of socio-economic factors and an integrated management system in public organizations for the purpose of efficiency and quality in vocational training. The results of the applied practice are related to reliability, stability and a fruitful level of training and the possibility of combining a number of processes within the framework of an integrated management system for quality vocational training.

*Keywords:* socio-economic factors; integrated management system; quality vocational education

✉ **Dr. Maria Gyulemetova, Assoc. Prof.**  
Professional Center “Sustainable World”  
Pazardzhik, Bulgaria  
E-mail: meri.gulemetova1@abv.bg